

УДК 343.2

Л. М. Демидова,
докт. юрид. наук, доц., професор
кафедри кримінального права № 1
Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО І МАТЕМАТИКА: ПЕРСПЕКТИВА РОЗВИТКУ ЗВ'ЯЗКІВ

У статті розглядається перспектива розвитку зв'язку кримінального права і математики з окресленням тих кримінально-правових аспектів, при пізнанні яких доцільно використовувати математичні знання. Акцентується увага на особливості таких знань, що сприяють вивченню явищ і процесів, які мають кількісне вираження, а також допомагають сформулювати правила розробки та вдосконалення якісних законів.

Ключові слова: методологія права, законотворення, математика в законотворенні, кримінальне законодавство.

У наукових колах продовжується дискусія щодо взаємозв'язку кримінального права з іншими науками. Метою обговорення такого питання є пошук шляхів, методів і засобів, що забезпечують розробку якісного кримінального законодавства як ефективного правового «інструментарію» у боротьбі зі злочинністю. Ця стаття є спробою надати додаткові аргументи, що підтверджують доцільність розширення математичних методів у кримінально-правових дослідженнях, і, врешті-решт, у законотворенні. Незважаючи на увагу таких провідних дослідників, як В. І. Борисов, Н. О. Гуторова, В. С. Зеленецький, В. О. Навроцький, М. І. Панов, В. Я. Тацій та ін., до методологічних аспектів у кримінально-правових науках, питання, що пропонується для обговорення в цій статті, й досі залишається актуальним і, на наш погляд, перспективним. Насамперед визначимося з розумінням понять «кримінальне право» і «математика».

В юридичній науковій літературі підкреслюється, що термін «кримінальне право», який застосовується у різних сферах суспільствознавства й особливо в юридичній науці і практиці, означає: «кримінальне право як галузь

права», «кримінальне право як галузь законодавства», «кримінальне право як юридична наука» та «кримінальне право як навчальний юридичний курс» (навчальна юридична дисципліна). Загальним для вказаних понять, за точним визначенням М. І. Панова, є те, що вони ґрунтуються на єдиній нормативно-правовій базі – на чинних кримінально-правових нормах, тобто на самостійній і відносно відокремленій системі кодифікованого кримінального законодавства у виді Кримінального кодексу України¹ (далі – КК, або КК України).

Не вдаючись у полеміку стосовно загального та особливого у змісті наведених понять, зазначимо, що кожне з них: (а) визначається залежно від рівня та об'єкта (предмета) наукового аналізу та (б) за своїм змістом вони відбивають функції кримінального законодавства та його норм у державному і суспільному житті.

Кримінальне право як галузь права і кримінальне право як галузь законодавства займають ключове місце в правовій і законодавчій системах України, виконуючі, у першу чергу, *охоронно-правову та превентивну функції державного і суспільного значення*. Це впливає, зокрема, із завдання, що сформульовано законодавцем у ст. 1 КК України, де в її частині першій зазначено, що цей Кодекс має своїм завданням правове забезпечення охорони прав і свобод людини і громадянина, власності, громадського порядку та громадської безпеки, довкілля, конституційного устрою України від злочинних посягань, забезпечення миру і безпеки людства, а також запобігання злочинам.

Наука кримінального права як різновид юридичної науки виступає рушійною силою для розвитку кримінального законодавства. Вона пропонує найбільш ефективні шляхи удосконалення законодавства, зокрема, шляхом застосування математичних знань, значення яких важко перебільшити тому, що вони протягом багатьох століть доводять свою корисність в пізнавальних процесах.

¹ Панов М. І. Вступ до навчального курсу «Кримінальне право України»: лекція / М. І. Панов. – К. : Ін Юре, 2015. – С. 7.

Наприклад, відомий учений Г. Галілей підкреслював, що математика – це мова, на якій написана книга природи². Тобто математичні знання, що визнані науковцями як істинні, сприяють пізнанню природи, людського буття.

Математика – це особлива наука про кількісні відносини та просторові форми дійсного світу. Зародження (генезу) такої науки дослідники відносять ще до 6–5 століть до н. е.³ Математичні знання є необхідними в науці кримінального права при розгляді багатьох питань, вичерпний перелік яких надати практично неможливо. Спробуємо окреслити окремі, визначальні (з точки зору положень теорії пізнання) напрями кримінально-правових досліджень, в яких пізнавальний рух доцільно здійснювати з використанням математичних знань. Залежно від різних критеріїв такі напрями можуть бути різними. Одним із критеріїв для виділення таких напрямів обираємо злочин як соціальне і кримінально-правове явище (реальне діяння, вчинене людиною, і його формалізований опис в КК), тобто злочин у дуалістичному значенні «реальність – закон (формалізована реальність)».

У кримінальному праві математичні знання доцільно застосовувати при науковому пізнанні соціальної сутності злочину, його зумовленості та притаманних йому властивостей, при виявленні закономірностей у державному, суспільному бутті та соціальній поведінці конкретної людини або певних груп, а також при розробці дослідниками правил фіксації у «писаному» законі того, що їх характеризує і є типовим (визначальним), та побудові закону в цілому.

Незважаючи на різноманітність і особливості об'єктів (предметів) кримінально-правових досліджень, кінцевою метою розвитку наукової думки в науці кримінального права є не лише накопичення і поглиблення знань щодо певного предмета наукового пошуку, а й удосконалення законодавства і

² Высказывания великих людей о математике [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.zaitseva-irina.ru/html/f1129470577.html>. – Загл. с экрана.

³ Математическая энциклопедия : в 5-ти т. / гол. ред. И. М. Виноградов. – М. : Сов. энцикл., 1982. – Т. 3. – С. 559.

практики його застосування. Ключовим питанням у таких дослідженнях є кримінальне законодавство та норми, що в ньому містяться.

Отже, можна виділити перший такий напрям, що є комплексним і багатогранним: *теорія законотворення* в частині побудови (розробки й удосконалення) кодифікованого кримінального законодавства. Основою для якісного законотворення є наукові (істинні) результати дослідження інститутів кримінального права та їх складників, а також пізнання явищ об'єктивного світу та процесів, яким притаманний кількісний вираз (соціальні явища, що визнаються злочинними; певні наслідки злочинного діяння; множинність злочинів; співучасть у злочині; види і розміри покарань; тощо) з набуттям знань щодо правильної фіксації їх у законі, зокрема, у диспозиціях і санкціях статей (їх частин), примітках до статей Особливої частини КК України.

Підґрунтям для успішного руху наукової думки в зазначеному напрямку є використання тих математичних знань, що сприяють пізнанню сутності явищ і процесів і їх точному опису в кримінальному законі (нормах, що в ньому містяться). У минулому столітті такі знання набули нового значення в світовому середовищі і стали предметом обговорення на багатьох міжнародних форумах. Учені вказували на новий напрям у математиці під назвою «Математика Гармонії»⁴. Для нас важливо, що авторами цієї ідеї є українські вчені, які за підтримкою Академії наук України (нині – Національна академія наук України) не лише оформили в єдину концепцію свої погляди, а й вийшли на обговорення відповідних пропозицій на міжнародний рівень⁵. У цих пропозиціях є інформація, що підтверджує раніше викладені нами в юридичній літературі підходи щодо кримінального права і права в цілому⁶. У першу

⁴ Стахов А. П. Математика Гармонии – новое направление в современной математике / А. П. Стахов [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.goldenmuseum.com/2202HarmMath_rus.html. – Загл. с экрана.

⁵ Детальніше див. там само.

⁶ Демидова Л. Н. Системно-функциональный подход и закон о золотой пропорции в уголовном праве / Л. Н. Демидова // NB: Вопросы права и политики. – 2013. – № 7. – С. 177–192 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://e-notabene.ru/lr/article_8802.html. – Загл. с экрана. Так само див.: Демидова Л. М. Проблеми кримінально-правової відповідальності за заподіяння майнової шкоди в Україні (майнова шкода як злочинний наслідок): теорія, закон, практика : монографія / Л. М. Демидова. – Х. : Право, 2013. – 752 с.

чергу, це стосується корисності для побудови таких правових системних явищ, як КК України, закону про золоту пропорцію, який ще називають «законом гармонії». Останній доцільно використовувати в кримінальному праві разом із: (а) відомим у теорії пізнання і методології права якісно-кількісним і системним підходами до встановлення сутності явищ, процесів, предметів та фіксації їх визначальних властивостей у кримінально-правових нормах, а також (б) іншим важливим законом – законом про перехід кількості в якість.

Суспільство зацікавлено в тому, щоб результатом законотворення були якісні закони, які відповідають найкращім міжнародним стандартам у сфері захисту прав і свобод громадян та найважливіших інших соціальних цінностей. Особливо це стосується кодифікованого кримінального законодавства, якому притаманна системність щодо усіх його елементів, що теж має бути якісним. Термін «якість» використовується у значенні «доброякість», тобто якість позитивна.

Як уже зазначалося, математичні методи і засоби є доцільними там, де є кількісний вираз досліджуваного предмета в різних його проявах. Дослідники справедливо стверджують, що разом з якісним підходом до розуміння будь-якого явища, процесу або предмета слід застосовувати категорію «кількість» та відповідний метод, що сприятиме більш результативному пізнанню⁷. Підтверджується правильність такого твердження тим, що будь-який предмет пізнання має дві сторони – якісну і кількісну, які є нерозривними та єдиними, і що для дослідження кількісної сторони предмета потрібно використання математичних знань.

Кількість – це визначеність однопісних предметів, які розглядаються з урахуванням інтенсивності або ступеня прояву будь-якої ознаки⁸. Як визначав Гегель, «буття... містить у собі три ступеня: якість, кількість та міру. Якість є, у першу чергу, тотожною буттю визначеністю. Кількість є, навпаки, зовнішньою

⁷ Див.: Тимофеев И. С. Методологическое значение категорий «качество» и «количество» / И. С. Тимофеев. – М. : Наука, 1972. – С. 41.

⁸ Див.: Тимофеев И. С. Методологическое значение категорий «качество» и «количество». – С. 21.

буттю та байдужою для нього визначеністю. Третій ступінь буття (міра) – це єдність перших двох, якісна кількість⁹. Тому цілком логічно розглядати всі три категорії стосовно такого правового явища, як законодавство про кримінальну відповідальність, приміром, щодо норм з ознакою у виді майнової шкоди.

Вивчення кількісної сторони КК дозволить охопити, сприйняти і проаналізувати всю унікальність законодавства про кримінальну відповідальність. Наприклад, це стосується змін, внесених до ст. 12 КК України, щодо штрафу як нового різновиду критерію класифікації злочинів; змін правил обчислення неоподаткованого мінімуму доходів громадян (*нмдг*) згідно із Законом України «Про податок з доходів фізичних осіб», яким з 1 січня 2004 р. установлювалися формули обчислювання такої розрахункової одиниці з урахуванням розміру мінімальної заробітної плати (*мзп*), а з 1 січня 2011 р. відповідно до Податкового кодексу України обирається новий законодавчий підхід – розрахунковою одиницею для обчислювання *нмдг* визначається вже прожитковий мінімум для працездатної особи, що належить до кількісних показників законодавства. Вплив на якість КК, здійснений законодавцем, наприклад, щодо розміру майнової шкоди дрібного розкрадання чужого майна, призвів до зменшення «порогу» криміналізації діянь¹⁰.

«Зовнішнім» моментом якості є визначеність¹¹. При цьому «зовнішнім» моментом кількості є число. Синтез визначеності та числа дає нам іменоване число – якісну кількість¹². Щодо законодавства України про кримінальну відповідальність якісною кількістю є, наприклад, повторність, сукупність або

⁹ Див.: Предчин И. И. К/к-переход / И. И. Предчин. – М. : Изд. Королев А. В., 2007. – С. 5.

¹⁰ Примітка. Якщо брати до уваги зміни, внесені Законом України «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення та Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за викрадення чужого майна» від 4 червня 2009 р. № 1449-VI до ч. 3 ст. 51 КУпАП із визначенням кількісного показника дрібного викрадення чужого майна у виді вартості такого майна на момент вчинення правопорушення без перевищення 0,2 *нмдг*, то розмір майнової шкоди як наслідок злочинних крадіжки, шахрайства, привласнення та розтрати майна фактично зменшився в 15 разів (див.: Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення та Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за викрадення чужого майна : Закон України від 4 червня 2009 р. № 1449-VI // Відом. Верхов. Ради України. – 2009. – № 43. – Ст. 640).

¹¹ Демидова Л. М. Кримінальний кодекс України як якісно-кількісна система (системно-функціональний підхід) / Л. М. Демидова // Вісн. Акад. прав. наук України. – 2012. – № 2. – С. 222–224.

¹² Тимофеев И. С. Методологическое значение категорий «качество» и «количество». – С. 85.

рецидив злочинів (множинність злочинів); злочини з двома або більше наслідками, зокрема, у виді майнової шкоди (множинність наслідків); група осіб, організована група, злочинна організація (множинність суб'єктів) тощо.

Також слід указати на наявність кількісної якості. Прикладами є: двічі внесені зміни до ст. 193 КК («Незаконне привласнення особою знайденого або чужого майна, що випадково опинилося у неї») і ст. 248 КК («Незаконне полювання»).

Інший рівень синтезу пов'язаний із величиною, що називають «внутрішнім» моментом кількості. Величина дає кількісну визначеність конкретній властивості. Наприклад, істотна шкода у ст. 232¹ КК, враховуючи примітку до неї, конкретизується певними величинами *нмдг*. Це кількісна визначеність різновиду суспільно небезпечного наслідку як ознаки певного злочину.

Кількісний підхід до характеристики законодавства України про кримінальну відповідальність дозволяє з'ясувати статистичні дані про його Особливу частину, зокрема, щодо кількості її розділів і статей (їх частин), в яких майнова шкода передбачена як обов'язкова ознака злочину з описом у різний спосіб: як реальна майнова шкода або як створення загрози її заподіяння; як безальтернативний або альтернативний вид наслідку; як вид наслідку або різновид іншого наслідку, наприклад, тяжких наслідків.

Важливо звернути увагу на те, що чинний КК України надає різним видам кількісних показників злочинних діянь, у тому числі тим, що заподіюють майнову шкоду, особливе значення. Кількісний підхід до аналізу норм, що містяться в законодавстві про кримінальну відповідальність, дозволяє виявити існуючі в ньому неточності, які викликають наукові дискусії, зокрема, щодо повторності різнорідних злочинів¹³, їх наслідків у виді майнової шкоди.

На особливу увагу з точки зору кількісної визначеності структурних елементів КК заслуговують і кримінально-правові норми, що конкурують з

¹³ Див.: Зеленецький В. С. Количественный подход к характеристике структурных элементов Особенной части Уголовного кодекса Украины / В. С. Зеленецький. – Х. : Вост.-регион. центр гуманит.-образоват. инициатив, 2001. – С. 14–15.

іншими нормами. При цьому якісні аспекти такої конкуренції доповнюють кількісні¹⁴.

Кількісна та якісна сторони будь-якого явища є нерозривними, такими, яким притаманний особливий закономірний зв'язок. Останній має назву універсального закону діалектики – закону переходу кількісних змін в якісні, що необмежено діє в об'єктивному світі. Цей закон є цікавим для нас з точки зору впливу кількості на якість КК України та необхідності визначення того стану, за якого цей вплив починає руйнувати Кодекс. І навпаки, чи здійснюється вплив якості на кількість та який критичний стан при цьому може бути? Такий стан науковці називають «мірою».

Міра як філософська категорія відображає нерозривний зв'язок між кількісною та якісною сторонами кожного предмета та явища матеріальної дійсності. Ця категорія визначається в літературі як така, що у своїй безпосередності є деякою звичною якістю з притаманною їй величиною¹⁵; як єдність кількісної та якісної сторін явища, як рубіж, грань, у межах якої зберігається визначеність цього явища¹⁶; це межі, в яких кількісні зміни явища не викликають його якісних змін¹⁷. Під мірою в методологічному плані розуміється сфера кількісних значень інтенсивності будь-якої ознаки, у межах якої досліджувана якість не змінюється. Вона означає, що усяка встановлена якість із необхідністю пов'язана з визначеною кількістю. Перехід кількісних змін в якісні означає зміну однієї міри іншою¹⁸.

Міра має методологічне значення для нашого дослідження, тому що її встановлення дозволяє з'ясувати межі майнової шкоди як явища, в яких за певної кількісної її визначеності така шкода не змінюється (наприклад, щодо

¹⁴ Там само.– С. 19–22.

¹⁵ Див.: Гегель Г. В. Ф. Энциклопедия философских наук / Г. В. Ф. Гегель. – М. : Мысль, 1974. – Т. 5. – С. 391.

¹⁶ Див.: Кузьмин В. П. Категория меры в марксистской диалектике / В. П. Кузьмин. – М. : Наука, 1966. – С. 4.

¹⁷ Черданцев А. Ф. Логико-языковые феномены в юриспруденции / А. Ф. Черданцев. – М. : Норма ИНФРА-М, 2012. – С. 107–108.

¹⁸ Энциклопедический словарь : в 3 ч. / гл. ред. Б. А. Введенский. – М. : Большая сов. энцикл., 1954. – Ч. 2. – С. 369.

майнової шкоди у значному, великому або в особливо великому розмірах або істотної, значної, великої чи особливо великої шкоди, різновидом якої є майнова шкода), а також проаналізувати, наскільки рішення законодавця щодо кількісної визначеності майнової шкоди в різних складах злочину (без обтяжуючих обставин, з обтяжуючими обставинами) є обґрунтованим. Крім того, вивчення питання про міру дозволяє встановити критерії відмежування злочину від кримінального проступку або виокремити останній серед злочинів. А для цього доцільно встановлювати та вивчати екстремальне значення кількісної характеристики, переходячи які, якість змінюється. Учені їх називають *критичними точками*. Перехід такої точки має назву *стрибок*¹⁹. Отже, в юридичній конструкції одного або кількох складів злочину, суміжних злочинів, а також при підготовці до внесення змін до КК України завжди слід точно віддзеркалювати міру кожного злочину (кримінального проступку) з наслідком у виді майнової шкоди, а також виявляти негативний кількісно-якісний вплив, що може призвести до порушення міри в законодавстві про кримінальну відповідальність.

Крім того, міра відображає зміни характеру та ступеня суспільної небезпечності діяння – зміну його якості (злочин – адміністративне правопорушення (не управлінське або управлінське правопорушення) або злочин – цивільний делікт). Відповідно змінюється й якість відповідальності (кримінальна – адміністративна і т. д.). Крім того, міра фіксує й проявляє кількісні зміни кримінальної відповідальності у виді та розмірі покарань²⁰. Тому, якщо, наприклад, застосовувати кримінальну відповідальність за кримінальні проступки, спочатку необхідно довести, що ступінь суспільної небезпечності діяння, що визнаватиметься (в перспективі) кримінальним проступком, досягає та перевищує критичну точку, яка фіксує нову якість такого аномального яви-

¹⁹ Тимофеев И. С. Методологическое значение категорий «качество» и «количество». – С. 158.

²⁰ Демидов Ю. А. О закономерностях развития и принципах советского уголовного права / Ю. А. Демидов // Правоведение. – 1968. – № 2. – С. 78–85.

ща, необхідну та достатню для притягнення винного до найбільш суворого виду відповідальності – кримінальної.

У диспозиції статті з наслідком злочинного діяння у виді майнової шкоди (зокрема, у тих випадках, коли така шкода певного розміру визнається ще й обставиною, яка обтяжує покарання) важливо точно врахувати міру. Збереження кількісних змін майнової шкоди, наприклад, в якості ознаки крадіжки, передбаченої частинами 1 і 2 ст. 185 КК України (як це впливає з частин 1–3 зазначеної статті та примітки 2 до неї, а також ст. 51 КУпАП у редакції згідно із Законом України «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення та Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за викрадення чужого майна» № 1449-VI від 4 червня 2009 р.), відображається мірою, при якій розмір майнової шкоди перевищує 0,2 *нмдг*, але є меншим, ніж сума 100 *нмдг* із урахуванням матеріального становища потерпілого. А вже перехід через суму в 100 *нмдг* із урахуванням останнього характеризується досягненням (із позиції законодавця) критичної точки з переходом до нової міри, при якій розмір майнової шкоди як значної коливається від 100 до 250 *нмдг* (див. примітку 3 до ст. 185 КК). Сума в 250 *нмдг*, але менша за суму в 600 *нмдг*, також характеризує досягнення критичної точки і стрибок до нової міри – шкоди у великих розмірах. Далі, досягнення сумою майнової шкоди, заподіяної злочином, цифри в 600 *нмдг* також слугує появі нової міри – шкоди в особливо великих розмірах (див. примітку 4 до ст. 185 КК).

Виникає запитання про методологічний засіб (концепцію, теорію, закон, правила тощо), за допомогою якого можна правильно встановити дотримання міри, приміром, при аналізі певного виду злочину з наслідком у виді майнової шкоди, якщо її розмір визнається ще й обставиною, що обтяжує покарання, а також здійснити оцінювання видів та розмірів (меж) покарань. Під час пошуку відповіді враховуємо те, що майнова шкода є унікаль-

ним, із дослідницької точки зору, явищем, в якому має чіткий прояв, у першу чергу, кількісна визначеність за допомогою величини – її розміру.

Для дослідження корисним є Закон про золоту пропорцію²¹. Його називають так само *теорією про золоту серцевину, Законом структурної досконалості цілого*, який ще недостатньо застосовується у кримінальному праві, на відміну від економіки та інших наук²². Цей Закон, як вже було наведено, ще має назву *Закон гармонії*, сутність якого полягає в тому, що *пропорція між цілим та його більшою частиною є рівною пропорції між його більшою та меншою частинами*. Математично відрізки золотої пропорції виражені нескінченним ірраціональним дробом: $AE = 0,618..$; якщо АВ прийняти за одиницю, то BE дорівнюється $0,382..$ ²³ Для практичних цілей беруть значення 0,62 та 0,38. Якщо відрізок АВ прийняти за 100 частин, то більша його складова буде дорівнювати 62, а менша – 38²⁴.

Зрозуміло, КК, як і прогнозований закон про кримінальні проступки, що бачиться у перспективі, хоча й є творінням людини, але він відображає або має відображати явища та процеси, що відбуваються чи можуть відбутися в нашому суспільстві та державі і що потребують адекватного правового виразу із втіленням принципів справедливості, гуманізму, законності. Якщо

²¹ Математическая энциклопедия : в 5 т. / гл. ред. И. М. Виноградов. – М. : Сов. энцикл., 1979. – Т. 2. – С. 466–467; Лаврус В. Золотое сечение [Электронный ресурс] / В. Лаврус. – Режим доступа : <http://www.nt.ru/tp/iz/zs.htm>. – Загл. с экрана.

²² Див.: Бочков В. Г. Принцип оптимальности на основе исследования живых систем и некоторые вопросы их математического описания / В. Г. Бочков // Особенности современного познания. – Свердловск : УНЦ АН СССР, 1974. – С. 161–178; Гика М. Эстетика пропорций в природе и искусстве / М. Гика. – М. : Изд. Всесоюз. акад. архитектуры, 1936. – 236 с.; Институциональная архитектоника и динамика экономических преобразований / под ред. А. А. Гриценко. – Х. : Форт, 2008. – С. 9, 64–90; Кузьмин В. И. Критические уровни в процессах развития биологических систем / В. И. Кузьмин. – М. : Наука, 1982. – 178 с.; Коробко В. И. Основы структурной гармонии природных и искусственных систем / В. И. Коробко, Г. Н. Коробко. – Ставрополь : Ставроп. гос. техн. ун-т, 1995. – 350 с.; Моисеев Н. Н. Алгоритмы развития / Н. Н. Моисеев. – М. : Наука, 1987. – 303 с.; Стахов А. П. Коды золотой пропорции / А. П. Стахов. – М. : Радио и связь, 1984. – 151 с.; Тимеринг Г. Е. Золотое сечение / Г. Е. Тимеринг. – Петроград : Науч. книгоизд-во, 1924. – 86 с.; Урманцев Ю. А. Золотое сечение / Ю. А. Урманцев // Природа. – 1968. – № 11. – С. 33–40; Він же: Симметрия природы и природы симметрия / Ю. А. Урманцев. – М. : Мысль, 1974. – 229 с.; Thompson D. W. On Growth and Form / D. W. Thompson. – Cambridge, 1942. – 1119 p.; Zeising A. Aesthetische Forschungen / A. Zeising. – Frankfurt a. M., 1855. – 568 s.

²³ Примітка. У літературі вказуються й інші значення: 0,68 і 0,32.

²⁴ Золотое сечение. Геометрия золотого сечения: построения и расчеты [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.nt.ru/tp/iz/zs.htm>. – Загл. с экрана; Математическая энциклопедия : в 5 т. / гл. ред. И. М. Виноградов. – М. : Сов. энцикл., 1979. – Т. 2. – С. 466–467.

нашою метою є побудова гармонійного суспільства та демократичної, соціальної, правової держави зі справедливими законами, то КК та законопроекти, які передбачають внесення змін до нього, мають бути гармонійними – адекватними гармонійному суспільству²⁵.

Закон про золоту пропорцію відображає закономірності, притаманні явищам, із відображенням закономірності зростання певних величин цілого та його частин. Вочевидь, що при злочинному посяганні ступінь його суспільної небезпечності зростає зі збільшенням розміру майнової шкоди, яка ним заподіюється. Оцінка ж ступеня небезпечності має враховувати закономірності такого зростання. Отже, розробка гармонійних кодексів-законів – це вимога сьогодення, для цього, з наукової точки зору, доцільно застосувати Закон про золоту пропорцію як для оцінки чинного КК, так і прогнозування його подальшого удосконалення, а також для створення концепції розробки закону про кримінальні проступки.

Такий математичний підхід є корисним і для оцінки санкцій. Для стислого пояснення його дії щодо санкції статей та їх частин наведемо такий приклад відносно санкції за вчинення крадіжки (ст. 185 КК): найбільш суворий вид покарання за просту крадіжку встановлений законодавцем у виді позбавлення волі на строк до трьох років (ч. 1), за крадіжку із завданням значної шкоди потерпілому – позбавлення волі на строк від трьох до шести років (ч. 3), за крадіжку у великих розмірах – позбавлення волі на строк від п'яти до восьми років (ч. 4), за крадіжку в особливо великих розмірах – позбавлення волі на строк від семи до дванадцяти років (ч. 5). Якщо за одиницю брати верхню межу покарання у виді позбавлення волі за крадіжку в особливо великих розмірах, то пропорція між цією цифрою та верхньою межею позбавлення волі за крадіжку у великих розмірах (12 : 8) має співпадати (згідно із Законом про золоту пропорцію) з пропорцією між верхньою межею позбавлення волі за

²⁵ Демидова Л.Н. Системно-функциональный подход и закон о золотой пропорции в уголовном праве / Л. Н. Демидова // NB: Вопросы права и политики. – 2013. – № 7. – С. 177–192 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://e-notabene.ru/lr/article_8802.html. – Загл. с экрана.

крадіжку із заподіянням значної шкоди та верхньою межею позбавлення волі за просту крадіжку (6 : 3) і т. д. Цей приклад не аналітичний, а демонстраційний, хоча, як бачимо, обраний законодавцем критерій побудови санкцій у ст. 185 КК відмінний від Закону про золоту пропорцію, або Закону гармонії. Дослідження диспозицій та санкцій із застосуванням цього Закону слід здійснювати з урахуванням системного підходу, тобто при аналізі побудови санкцій треба звертатися до класифікації злочинів (ст. 12 КК), видів покарань, передбачених у Загальній частині КК (статті 53–64 КК), до правил та підстав переводу одного виду покарання в інший (частини 2, 3 ст. 53, ч. 1 ст. 72 КК), а також до диспозицій, тому що відхилення від золотої пропорції, наприклад, диспозиції, уже закладає помилку в санкції.

Дія Закону про золоту пропорцію в кримінальному праві (розглядаємо КК України) має свою специфіку у порівнянні з природними системами (людиною, рослинами, іншими природними ресурсами та процесами, космічним простором тощо): 1) КК є штучною, а не природною, системою, в якій фіксуються, відображаються, проявляються, в першу чергу, закономірності і розвиток кримінального права, особливі його риси (ознаки діянь, які визнаються злочинами, види та розміри покарань) та ін., що має об'єктивно-суб'єктивний характер із можливим або очевидним впливом людського фактора (недостатній рівень знань при прийнятті закону або внесенні до нього змін; наявність політичної кон'юнктури або політичної доцільності, бізнес-інтересу; вплив економічних чинників; необхідність фіксації оціночних понять у зв'язку із соціальною та економічною нестабільністю²⁶ тощо); 2) ідеально Закон про золоту пропорцію діє в природних системах, які є гармонійними, а що стосується КК, то у цьому випадку можливо лише спрямувати дослідницькі, громадські та політичні зусилля у напрямку наближення до створення КК як гармонійного правового явища. Цей Закон дозволяє здійснити аналіз ступеня суспільної небезпечності зло-

²⁶ *Примітка.* Для сучасного стану кримінального законодавства та найближчої перспективи його розвитку застосовувати Закон про золоту пропорцію доцільно, у першу чергу у вигляді формули зіставлення частин цілого, а не лише шляхом застосування індексу 0,62 (0,38) при зіставленні експериментальних величин.

чину, який проявляється головним чином у такому наслідку злочинного посягання, як майнова шкода, з'ясувати співвідношення її розміру як ознаки простого, кваліфікованого чи особливо кваліфікованого складів злочину.

Щодо кримінального проступку, то цей Закон сприяє оцінці обґрунтованості визнання його як різновиду кримінального правопорушення разом зі злочином або як різновиду останнього. Застосування цього Закону в пізнавальному процесі є першою спробою впровадження такого математичного методу оцінки явищ, що мають кримінально-правове значення.

Другий і третій напрями кримінально-правових досліджень, в яких теж доцільно використовувати математичні знання, можна назвати «*міжгалузево-інтеграційним*» і «*євроінтеграційним*» відповідно. В них простежується динамічність правових процесів у нашій державі та їх вплив (внутрішній – міжгалузевий і зовнішній – законодавства Європейського Союзу (ЄС)) на законодавство України про кримінальну відповідальність. Як відомо, в юридичній літературі використовують різні терміни для опису процесів реагування на зміни, що відбуваються в інших галузях права (з визнанням відповідних норм складником кримінально-правової норми або позначенням цих процесів поняттям «тлумачення норми»). Існують різні підходи до визначення процесу наближення національного кримінального законодавства до законодавства ЄС, що мають назву, приміром, «адаптація», «гуманізація» та ін. Здається, що в таких випадках теж є корисними математичні знання *про синхронізацію*, яка є одним із нових напрямів у сучасній математиці.

Ознаками для застосування знань про синхронізацію є: а) наявність взаємодії; б) потреба в узгодженості дії(-й); в) досягнення загального ефективного результату. Синхронізаційний підхід є корисним при розв'язанні проблеми взаємозв'язку кримінального законодавства із цивільним, господарським та кримінальним законодавством інших європейських країн, а також із міжнародними документами, підписаними і ратифікованими Україною.

Наведене підтверджує:

– корисність і перспективність використання математичних знань у кримінально-правових дослідженнях для аналізу і синтезу інформації щодо кількісної сторони предмета(-ів) пізнання та правильної побудови кодифікованого кримінального законодавства та його статей;

– досягнення найбільшої результативності через запровадження математичних підходів при їх комплексному застосуванні разом з іншими методами і засобами здійснення пізнавального процесу;

– доцільність застосування математики в науці кримінального права, зокрема, у таких напрямках, як: (а) законотворчість, тобто при розробці та удосконаленні кримінального законодавства; (б) розв'язання міжгалузевих проблем, що впливають на застосування статей (їх частин) КК України; (в) реалізація євроінтеграційного курсу нашої країни в частині синхронізації національного кримінального законодавства з європейським.

Враховуючи, що розглядуване в цій статті питання є багатоаспектним і має методологічне значення, його розгляд буде продовжено в наступних публікаціях.

Демидова Л. Н. Уголовное право и математика: перспектива развития взаимосвязи

В статье рассматривается перспектива развития связи уголовно-правовых исследований и математики с выделением тех уголовно-правовых аспектов, при познании которых целесообразно использовать математические знания. Акцентируется внимание на особенности таких знаний, способствующих изучению явлений и процессов, которые имеют количественное выражение, а также помогающих сформулировать правила разработки и усовершенствования качественных законов.

Ключевые слова: методология права, законотворчество, математика в законотворчестве, уголовное законодательство.

Demidova L. N. Criminal law and mathematics: the prospects for developing interaction

The prospect for developing interaction of criminal legal research and mathematics is considered in the article along with stating separate criminal legal aspects which are considerable to study with mathematical knowledge. The atten-

tion is focused on the features of indicated knowledge, which contributes to studying phenomena and processes in quantitative expression, and helps to create rules for developing and improving laws of high quality.

Key words: *legal methodology, legislation, mathematics in legislation, criminal legislation.*